

Боклах Д. Ю.,

аспірант кафедри української літератури

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ГЕНЕЗА РЕЦЕПЦІЇ ТОПОСУ МІСТА У ФІЛОСОФІЇ І ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Анотація. У статті розкриваються особливості науково-критичного сприйняття поняття топосу міста у філософії й літературознавстві, аналізується специфіка відтворення епічного топосу міста крізь призму прози Т. Шевченка.

Ключові слова: топос, топос міста, географічний простір, час і простір.

Постановка проблеми. Місто – завжди просторова й тимчасова сингулярність, географічна й топографічна значущість, особлива точка, із якою пов'язана певна міфологема, сакральна побудова, екзистенційне переживання [1, с. 73]. Місто – центр, що має певну околицю та пов'язане з певною просторовою експансією в системі «людина – місце – людина». Місто як образ утілюється в певному топосі, що окреслює просторові координати для відтворення його географії, ландшафту тощо.

Топос міста у філософії є предметом досліджень М. Карповця, Х. Ортеги-і-Гассета, О. Шпенглера й інших на рівні сприйняття ландшафту міста й зображення елементів міського середовища. Топос міста як художній простір ставав предметом досліджень багатьох літературознавців: М. Анциферова, І. Вихор, Л. Демської-Будзуляк, І. Лисенко, М. Ловчинського, Ю. Лотмана, В. Прокоф'євої, В. Топорова, В. Фоменко та ін.

Ідею організації простору проживання людини реалізує місто, включаючи різні форми тілесності: саму людину й зовнішню тілесність (житло, комунікації) [2]. Топос міста – просторова лінійна структура, що є конкретною географічною даністю міста. Питання художнього топосу міста набуває особливої уваги, бо у свідомості письменника топос міста стає специфічною «морально-чуттєвою атмосферою, яка пронизує краєвид, квартиру, меблі, посуд, тіло, характер, манери, погляди, діяльність і долю людини, причому загальна історична ситуація, у свою чергу, виявляється як єдина атмосфера, що охоплює окремі життєві сфери» [3, с. 468]. На думку В. Фоменко, місто, потрапляючи у фокус художнього слова, виступає як тло, топос, місце дії, декорація, образ [4, с. 50]. Місто у творі стає своєрідним світом, а спосіб буття героїв твору відтворюється крізь призму рецепції міста.

Дослідження топіки зумовлене увагою літературознавців до проблеми специфіки художнього простору (М. Бахтін, Н. Копилянська, Е. Курціус, Ю. Лотман, С. Скварчинська, П. Флоренський та ін.). Вивчення топосу міста важливе тому, що це поняття охоплює «локус», «міський простір», «хроно-топ», розуміння сутності яких стає необхідною умовою для ґрунтовної інтерпретації художнього тексту.

Категорія топосу в літературознавчій методології має багатобічний аспект використання. Розкриття поняття «топос» пов'язане з розумінням його як широкої теми, що має повторюваний характер мотивів, образів у творах письменників (Ю. Вавжинська, М. Зубрицька, Л. Литвин, Ю. Пихтіна й ін.).

Дефініція поняття «топос» пов'язується з його рецепцією як синоніма до поняття «простір» і його локальних елементів (А. Михайлова, О. Сахарова та ін.). Топос розглядають у межах міфопоетики в значенні специфічних просторових образів (В. Копиця, Т. Саяпіна, І. Ткаченко й ін.). Дослідники Т. Бандура, І. Вихор, Л. Демська-Будзуляк, І. Лисенко, В. Назарець, О. Харлан, О. Шаф та ін. розкривають поняття «топос» у значенні широкого світу міста, що відкриває просторові координати подій і явищ, постає тлом дії, прив'язуючи героїв до конкретних місць. З одного боку, термінологічний інструментарій літературознавства стає ускладненим, з іншого – суттєві розбіжності в тлумаченні термінів часто ускладнюють розуміння їхньої наукової генези, що стає перешкодою дослідницькій думці. Зважаючи на це, актуально постає потреба конструктивного осмислення поняття топосу міста в науковому дискурсі. Крім того, попри достатню науково-критичну базу термінології, залишається мало-дослідженим питання особливостей епічного (прозового) топосу міста як просторового конструкту художнього тексту.

Метою статті є генеза рецепції поняття топосу міста у філософії й літературознавстві, а також окреслення специфічних ознак епічного топосу міста на прикладі прозових творів Т. Шевченка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «топос» започатковане з часів Античності у філософії та риторичі. Відомо, що в обіг філософії поняття «топос» було введене Протагором Абдерським (бл. 480–410 до н. е.) і детально розроблене Аристотелем («Топіка», «Риторика»). Аристотель уживав топос у значенні категорії риторики, що передбачала теорію аргументації з огляду на конкретний аргумент. Топос – це «загальне місце» як умістище засновків, що слугують для викладу теми [5, с. 418]. Топоси як евристичні формули метафорично ставали «місцями», у яких необхідно знаходити аргументи: топоси (loci) – склади аргументів [6, с. 264]. Оскільки топоси відповідали повторюваним ситуаціям, то вони могли переноситися з промови в промову, тому їх було прийнято називати «загальні місця» (лат. loci communes) [7, с. 401]. Однак, як слушно зазначають А. Артеменко та Я. Артеменко, проблема топосу у філософській традиції (Платон «Закони», Аристотель «Фізика») також пов'язана зі сферою онтології, де поняття «топос» формується як система ознак і властивостей конкретного місця як фактора, що впливає на властивості й функціональне призначення речі [8, с. 84–85]. Відтак топос у територіальному сенсі постає як об'єкт, що визначає вектори функціонування й осмислення речей у просторі людського буття.

Ґрунтовне вивчення топіки художніх творів розпочалося із середини ХХ ст., тому варто відзначити дослідження М. Бахтіна («Питання літератури та естетики»), Д. Лихачова («Поетика давньоруської літератури»), Е. Курціуса («Європейська література і латинське Середньовіччя»), Ю. Лотмана («Структура художнього тексту») тощо.

Проблема вивчення генези топосу як літературознавчого поняття вперше докладно була досліджена Е. Курціусом [9]. Поняття «топос» у літературній модифікації дослідника означало стійкі кліше, схеми, вислови, які поширилися в античній і середньовічній літературах унаслідок впливу риторичної [6, с. 264]. У розумінні Е. Курціуса, топос – це щось приховане. Він зривається з пера автора як літературна ремінісценція. Завдяки топосу, письменник торкається такого пласту історичного плину життя, який лежить глибше, ніж рівень його індивідуального відчуття [10, с. 1076]. У такий спосіб поняття «топос» актуалізує зв'язок із теорією архетипів К. Юнга [9, с. 96]. Це дає підстави Ю. Ковалеву визначати бінарну специфіку вживання топосу, який «у письменстві сприймається як стале поєднання мотивів: мати-вітчизна, світ як театр, рай, пекло тощо», і також «топос може набувати ознак архетипу» [11, с. 489]. Отже, топос для Е. Курціуса – паралельна літературі реальність, суб'єктивний простір, наповнений сформульованими мовними засобами.

Топос у художньому творі не є його елементом: він належить не історико-літературній реальності, а матеріалу, з якого ніби творить художник. У творі топос може виконувати функцію образу, мотиву, метафори, символу, алегорії тощо, проте сам по собі він ніколи не тотожний їм, оскільки існує поза контекстом твору, у позаособистісних глибинах літературного процесу [7, с. 401]. Такими топосами, на думку Е. Курціуса, можуть бути топос ділення набутих досвідом, топос уникання інертності, топос невимовності, «топос винахідника» тощо [9, с. 101, 103, 181, 624]. Однак, як зазначає Я. Абрамовська, саме Е. Курціус наділив поняття «топос» шизофренічним роздвоєнням, яке зумовило його заплутану подальшу долю [12, с. 352], бо, з одного боку, топосу, як і мотиву в образотворчому мистецтві, притаманні параметри «часової і просторової усеприсутності» [10, с. 1076], з іншого ж боку, топос – багатозначний повторюваний образ, тема, мотив тощо, закорінений в архетип людської свідомості [9, с. 96–123]. Слушною із цього приводу є думка В. Кайзера про те, що розкриття змістового наповнення поняття топосу має на меті «дослідження традиції певних технічних прийомів зображення» одухотвореного ландшафту [13, с. 123]. Водночас ландшафт місцевості становлять «певні лаштунки: луки, струмки, легкі подихи, пташиний спів тощо» [13, с. 123–124]. Отже, наш дослідницький інтерес становить розкриття специфіки топосу як «одухотвореного ландшафту» середовища міста.

Місто як цивілізаційний феномен і особливий простір життя у філософській думці постає широким топосом дії людини. О. Шпенглер упевнений, що місто – це велетенська споруда з «каменю і дерева», з кам'яними вулицями й «оздобленими каменем площами», із «будівлями найдивовижнішої форми», де мешкають люди [14, с. 92]. Х. Ортега-і-Гассет уважає, що «місто – це надбудинок, це подолання людського лігва, створення нової структури, більш абстрактної і складної, ніж сімейної oikos» [15, с. 144–145]. К. Лінч наголошує, що структурний простір міста в загальних рисах має сталий характер, однак місто завжди змінюється в деталях, а тому його «ріст і форма піддаються контролю тільки частково» [16, с. 15]. На думку Д. Замятіна, географічний образ міста – це «взаємодія різних знаків і символів, що виражають, репрезентують і водночас формують саме місто» [17, с. 228]. Відтак М. Карповець стверджує, що місто є структурним світом, який «схоплює і вбирає у свій простір максимально можливий реєстр індивідуальних самореалізацій; слугує відкритим середовищем здійснення ду-

ховно-практичних здібностей і потенцій людини» [18, с. 72]. Отже, топос міста – це динамічний простір соціальної інтеракції поряд із відтворенням природно-архітектурних лаштунків середовища.

Т. Субботіна зазначає, що в гуманітарному дискурсі «формується поняття «топос» як синонімічне до понять «категорія культури» або «образ культури» [19, с. 112]. Топос як культурологічний конструкт – «це злиття множинної мікроісторії, пам'яті, традиції й телеології місця з культурною географією» просторів вулиць, будинків, дворів, що тягнуть одне до одного [20, с. 68]. Особливістю топосу, як стверджує А. Булгакова, є діалектична єдність історично мінливого «стійкого» в семантиці й структурі простору, себто топос, «з одного боку, виступає як стійка одиниця, що відбиває єдине сприйняття людьми предметів і явищ дійсності, а з іншого боку, виступає як одиниця, що вбирає в себе «дух» епохи й унікальність авторського бачення світу» [21, с. 206]. Відтак із площини філософії та культурології поняття «топос» переходить у спектр міської й урбаністичної літератури, у центрі якої завжди людина в просторовому вимірі міста.

Топос міста як предметно-понятійна категорія в сучасному літературознавстві має чимало визначень і тлумачень. І. Вихор, М. Калиняк, В. Фоменко та ін. вкладають в поняття «топос міста» просторову структуру, яка чітко виявляє свої особливості у взаємодії з її локальними елементами (локусами) [4; 22; 23]. О. Шаф під топосом міста вбачає широке тло відтворюваної місцевості художнього простору [24]. І. Лисенко детально розглядає топос міста крізь топоси вулиці, дороги, локуси церкви, заводу та інші просторові образи [25]. Т. Саяпіна, досліджуючи просторову семантику міфопоетичних образів у творах М. Коцюбинського, виділяє топоси лісу, острова, міста, кам'яного берега моря [26], тому топоси мають виокремлення в цьому випадку як великі за семантикою просторові образи. О. Харлан визначає топос як певний узагальнений простір певної місцевості, у якому втілюється образ ідеальної країни (топос Аркадії) [27]. В. Назарець визначає міський топос просторово-предметною реалією, що «концентрує в собі семантично-ціннісні аспекти людського буття», наголошуючи на близькій спорідненості терміна з поняттями «міський текст» і «дискурс міста» [28, с. 164].

Місто, на нашу думку, вже самостійно є окремим простором у часі – топосом. В. Туркіна стверджує, що місто набуває рис топосу, простору з динамічно змінними топологічними й метричними параметрами. Характеристиками міського топосу є динамічність і мінливість, хаотичність ландшафтних та архітектурних особливостей, експансія, відсутність чітко вираженої структури [1, с. 79]. Але місто – це не тільки географічний простір, а завжди більше, ніж населений пункт, для якого характерні семантична навантаженість, смислова згущеність, емоційне напруження, упорядкованість [2]. Тому М. Ловчинський зазначає, що термін «топос» є більш універсальним, порівняно з терміном «ідеальний географічний образ» [29, с. 9–10]. Домінантою простору міста, реалізованою в міському тексті, є топос міста, що стає тлом розгортання місць дії героїв, подій у художньому творі. Топос міста є великим фрагментом географічного простору, що має лінійну структуру локусів.

М. Анциферов розуміє міський топос як «культурно-історичний організм», що постійно перебуває в просторі динаміки та розвитку [30, с. 29]. М. Анциферов («Шляхи дослідження мі-

ста як соціального організму») докладно вивчає структуру топосу міста, виокремлюючи «анатомію», «фізіологію», «душу» міста [31]. Об'єктами дослідження «анатомії» міста є місце розташування, зовнішня форма, архітектоніка, які, отже, стають увиразниками топосу. «Фізіологію» міста М. Анциферов розкриває через функції діяльності соціуму (житлова, транспортна тощо) [31, с. 20–21]. Однак, пізнаючи «душу міста» як індивідуальний організм, що зосереджує емоційно-ціннісний аспект єдності структурних елементів [31, с. 23], важливо зважати на архітектоніку, ландшафт, які відсилають до розуміння власне параметрів «анатомії» міста. Крім того, у праці «Бувальщина і міф Петербурга» вчений виокремлює особливості міста, які допомагають окреслити його топос загалом, а саме: 1) ландшафт, 2) місця, заселені до заснування, 3) місце зародження, 4) загальна характеристика вигляду [32]. В. Бенямін у дослідженні топосу міста («Берлінська хроніка») також визначає особливості ландшафту міста порівняно із суб'єктивними враженнями, наголошуючи на «манері спілкування з міськими вулицями» [33, с. 166]. Берлін як міський топос відкривався для вченого «крізь двори» [33, с. 196], віадук залізниці, квартири, будинки, Ландвер-канал, цвинтар тощо [33, с. 174–177]. Окреслені модули дослідження образу міста стають домінантами аналізу його топосу й локальних структур, адже місто – це сукупність місць, які насичені смислами, своєю історією, знаками й цінностями.

Ю. Лотман визначає поняття топос як «просторовий континуум тексту, у якому відображається світ об'єкта» [34, с. 221]. Дослідник стверджує, що «топос завжди наділений деякою предметністю, оскільки простір завжди подано людині у формі якого-небудь конкретного його наповнення» [34, с. 221–222]. Цей простір наповнення може наблизитися до авторського побутового оточення, а також може віддалятися від звичної «предметної» реальності (Ю. Лотман) у бік художнього осмислення топосу міста, який «надає змогу співприсутності, одночасності, просторово-часового схоплення буття речі й людини» [8, с. 86]. Топос міста для героїв – це просторовий континуум ландшафту, міської географії, потрапляючи в який, герої тримають зв'язок із подіями, що з ними відбувалися, і далеким минулим. Ю. Лотман, досліджуючи семіотику міського простору, визначає ключові параметри «знакової» природи міста: місто як ім'я, місто як простір, місто як час [35; 36; 37]. Місто як ім'я ретранслює історичну проекцію залежності образу міста від засновника (діяча), який стає втіленням індивідуального простору міста разом із простором епохи [35]. Досліджуючи художній семіозис міського простору, Ю. Лотман виділяє два типи міст: концентричне місто (тяжіє до замкненості, зосереджує міфи генетичного плану, розташоване на горі; «вічне місто», що має початок, але не має кінця) й ексцентричне місто (тяжіє до відкритості, розташоване «на межі» культурного простору, побудоване всупереч природі) [36]. На думку Ю. Лотмана, темпоральний складник Петербурга примушує споглядати на місто з різних позицій особистого та історичного часу, а тому місто в часовій ретроспекції може відображатися в позиціях реально-історичного часу, сакрального часу, ефемерного часу [37] на певних ділянках простору.

М. Бахтін і Ю. Лотман уводять розуміння генези «географічного простору», бо топос міста – це насамперед простір географічний, де будь-яка «місцевість повинна бути пояснена, від її назви й до особливостей її рельєфу, ґрунту, рослинності тощо, із людської події, яка тут відбувалася і яка визначила її назву та її вигляд» [38, с. 339]. Топос міста має структурні коор-

динати місцевості в художньому творі, а тому поняття географічного простору міста «належить до однієї з форм просторового конструювання світу у свідомості людини» [39, с. 407], що виявляється в рецепції топосу міста. Ю. Лотман стверджує, що обличчя будь-якого міста «кам'яне», оскільки місто «нерухоме, тому що воно прибите залізним цвяхом до географії» [37, с. 86]. Однак це не позбавляє місто динамічності в розвитку культури, зрештою, і простору, бо місто все «кидає в культуру», але й від «культури приймає» [37, с. 86].

У розумінні В. Топорова, топос міста – це міфопоетичний простір, структура, що насичена міфами, історією [40, с. 259–392]. Деталізуючи характеристики, що вказують на інтенсивність простору, В. Топоров зазначає, що «індивідуальний образ простору в тексті зазвичай виступає форсовано; його прикмети стають частішими, <...> сама «просторовість» стає особливо «експансивною», накладаючи свій відбиток і в тих сферах, які не є переважно просторовими» [40, с. 448]. Топос міста як міфопоетичний простір впливає на сфери життєдіяльності людини, які не є просторовими (душа, свідомість тощо).

В. Прокоф'єва визначає топос у широкому сенсі «місцем розгортання смислів», яке може корелювати з будь-яким фрагментом (фрагментами) реального простору, як правило, відкритим» [41, с. 89], оскільки «місце – це завжди певні просторові відношення, які мають значення «тут» [8, с. 85]. На переконання Ф. Штейнбука, категорія топосу «характеризується потужним аналітично-дискурсивним потенціалом, оскільки може бути визначеною як універсальний змістовий простір, що має здатність водночас існувати поза текстом і реалізовуватися в тексті» [42, с. 292]. Натомість А. Булгакова стверджує: «Топос є значущою семіотичною, культурно-типологічною одиницею, яка постає в тексті у вигляді чіткого художнього образу з просторовими характеристиками» [43, с. 104]. З огляду на це топос міста постає тлом розгортання фрагментів географічного середовища, локальними часово-просторовими характеристиками якого постають «місця», «осередки» зі значенням предметності «тут» (себто «в цьому місці», «місцях»). Відтак топосом у художньому творі можемо вважати «село», «місто» тощо.

Топос міста – це одиниця простору, яка презентує відношення його ландшафтних складових (вулиці, будівлі, парки тощо) у динамічній системі, що дає змогу письменникам відтворювати міський топос деталізовано. Сутнісним із цього приводу є визначення міського топосу І. Вихор: «Топос – це предметно-сміслова даність міста, відтворена в тексті сукупність міських реалій, окреслених і локалізованих у певних часово-просторових межах» [22, с. 9]. Місто як географічний простір перетворюється у творі на топос, який має визначеність території в часі й просторі, що досягається за рахунок траєкторії просторових переміщень героя в локусах міста. Якщо взяти до уваги рівень просторової структури топосу міста, на якому він може виступати в тексті як сукупність місць дії, то в такому випадку його варто розглядати як одиницю географічного простору, що має реалізацію в міському тексті.

Топос міста стає невіддільним елементом української літератури, починаючи із середини XIX ст. Особливо інтенсивно він упродовжувався в епоху реалізму й натуралізму, коли міська культура ставала складовою психології літературного героя [44, с. 11]. Топос міста є одним із унікальних просторових образів художнього світу прози Т. Шевченка (топос Петербурга («Художник»), топоси Києва та Переяслава («Близнець») тощо).

Домінантою просторового континууму повісті «Художник» є топос Петербурга, який презентує широке тло дії героїв у конкретному середовищі проживання й пов'язаний із життям юного художника та оповідача в місті. Характерною рисою епічного топосу Петербурга стає амбівалентність, що визначає організацію простору міста за допомогою опозиції «центр культури, можливостей» – «осередок злиднів». Топос Петербурга хоча й має відсилання на «Петербург Достоевського», однак варто підкреслити більшою мірою неповторність (інтенсивний аспект, за В. Топоровим) особистісних і предметних реалій міста. Аспект «розташування міста» не має важливості, адже ландшафт Петербурга стирає межі «ворожості». Герої бачать місто як простір естетики й чуттєвості: краса «академічеської набережної» [45, с. 121], «незабвенное утро» над Невою [45, с. 161] тощо. Топос Петербурга пов'язується із семантикою географічного простору, до якого дотичними елементами стають структурні складники (Академія мистецтв, вулиці, кав'ярня, Літній сад, Нева, театр тощо), кожен із яких, говорячи словами М. Бердяєва, уміщує в собі «цілий світ» життя суб'єкта як мікрокосму [46, с. 12] у просторових координатах міста.

Топоси Києва та Переяслава в повісті «Близнець» презентуються крізь рецепцію міст автором-оповідачем і героями. Київ у творі володіє «локусом культурної пам'яті» (Я. Поліщук), бо втілює місто багатовікової історії народу, а тому «Київ корелює з іконічною системою пам'ятки» [47, с. 33]. Топос міста зображується теплими барвами й любов'ю до природно-архітектурних ансамблів міста (вулиці, типографський ганок, Києво-Печерська лавра тощо), проектуючи особливу атмосферу вражень: захоплюючий подив від «золотоглавого» Києва [45, с. 109], прогулянка «в саду по большой аллее», освітлена «заходящим солнцем» панорама старого міста [45, с. 74] тощо. Топос Переяслава описується докладно, але увага акцентована на розташуванні міста, яке «издали кажется в тумане, но над городом из тумана выходила белая осьмиугольная башня, увенчанная готическим зеленым куполом с золотой главою» [45, с. 17]. Водночас увага зосереджена на історичних подіях, що відбувалися в місті та його околицях (місце вбивства безневинного князя Бориса, Тарасова ніч 1630 р. [45, с. 487–488] тощо). Детальний опис топосу Переяслава дає змогу простежити життя міста в часовому вимірі кілька століть тому з огляду на ландшафт, будівлі (Вознесенський собор, Успенська церква тощо), які стають віддзеркаленням історії міста.

Топос міста – своєрідна просторова схема життя героїв, через яку Т. Шевченко здебільшого передає індивідуальний стан, біографічні спогади, що відповідають його авторським інтенціям. Епічний топос міста – лінійний просторовий конструкт ландшафту, географії, архітектоніки в досліджуваних текстах, який вирізняється описом місцевості, топоніміки. Епічний топос – передусім стала часово-просторова категорія твору, оскільки презентує собою постійну дію в часі й певних місцях, відображаючи мову непросторових відношень між героями, а також рецепцію міста автором-оповідачем.

Висновки. Топос міста як категорія літературознавства позначає просторові відношення міського середовища в художньому творі. Домінантами презентації епічного топосу міста є його історичний палімпсест, ландшафтні особливості, забудова, географічне розташування, клімат, сенсорика. Топос міста є тлом розгортання смислів, функціональним полем, що корелює з реальним часопростором. Епічний топос міста – соціально-історичний і цивілізаційний конгломерат реального механізму

життя героїв у місті з локальною архітектонікою й детальними просторовими координатами. Топос міста в художніх творах Т. Шевченка містить у собі менші просторові складники, кожен із яких несе стійку семантику дії в часі (локуси). Важливою функцією епічного топосу міста є презентація міського способу буття автора-оповідача й героїв, що в текстовій площині кодифікується в міському тексті, виявляє зв'язок на рівні «місто – людина», а також на рівні «історичної ретроспективи». Топос міста у творах Т. Шевченка становить складний семіотичний комплекс, що охоплює національно-культурний, соціальний, екзистенційний простір, який зумовлений життям автора в певному середовищі міста. Топос міста стає мовою для вираження й непросторових відношень, синхронізуючи пам'ять автора, міжособистісні взаємини героїв. Перспективи подальших розвідок полягатимуть у детальному дослідженні особливостей відтворення прозового топосу міста у творах Т. Шевченка.

Література:

1. Туркина В.Г. Город как «топос» / В.Г. Туркина // Научные ведомости БГУ. Серия «Философия. Социология. Право». – 2009. – Вып. № 7. – Т. 57. – С. 73–79.
2. Гурин С.П. Образ города в культуре: метафизические и мистические аспекты / С.П. Гурин // Города региона: культурно-символическое наследие как гуманитарный ресурс будущего : матер. Междун. научн.-практ. конф. – Саратов : Изд-во СГУ, 2003. – С. 10–17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.comk.ru/HTML/gurin_doc.htm.
3. Ауэрбах Э. Мимесис. Изображение действительности в западноевропейской литературе / Э. Ауэрбах ; пер. с нем. А.В. Михайлова. – М. : Прогресс, 1976. – 556 с.
4. Фоменко В.Г. Українська урбаністична проза: еволюція, проблематика, поетика : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.01.01 / В.Г. Фоменко ; Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка. – К., 2008. – 378 с.
5. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей / кер. проекту Б. Кассен, К. Сігов. – К. : Дух і літера, 2009. – Т. 1. – 2009. – 576 с.
6. Поэтика: Словарь актуальных терминов и понятий / гл. науч. ред. Н.Д. Тмарченко. – М. : Изд-во Кулагиной ; Intrada, 2008. – 358 с.
7. Западное литературоведение XX века : [энциклопедия] / гл. науч. ред. Е.А. Цурганова. – М. : Intrada, 2004. – 560 с.
8. Артеменко А. Онтологія топосу / А. Артеменко, Я. Артеменко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія». – 2014. – Вип. 15. – С. 84–87.
9. Курціус Е.Р. Європейська література та латинське середньовіччя / Е.Р. Курціус ; перекл. з нім. А. Онишка. – Львів : Літопис, 2007. – 752 с.
10. Литературная энциклопедия терминов и понятий / под ред. А.Н. Николюкина ; Инст. научн. информации по общественным наукам РАН. – М. : НПК «Интелвак», 2001. – 1600 с.
11. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К. : Академія, 2007. – Т. 2 : М–Я. – 2007. – 624 с.
12. Абрамовська Я. Топос і деякі спільні місця літературознавчих досліджень / Я. Абрамовська // Теорія літератури в Польщі : [антол. текстів др. пол. XX – поч. XXI ст.] / С. Яковенко (пер. з пол.) ; Б. Бакула (упоряд.) ; В. Моренць (заг. ред.). – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – С. 351–370.
13. Теоретическая поэтика: понятия и определения : [хрестоматия] / автор-составитель Н.Д. Тмарченко. – М. : РГГУ, 2001. – 446 с.
14. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории / О. Шпенглер ; пер. с нем. и примеч. И.И. Маханькова ; ред. В.А. Матешук. – М. : Мысль, 1998. – Т. 2 : Всемирно-исторические перспективы. – 1998. – 606 с.
15. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Х. Ортега-и-Гассет ; пер. с исп. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 509 с.

16. Линч К. Образ города / К. Линч ; пер. с англ. В.Л. Глазычева ; под ред. А.В. Иконникова. – М. : Стройиздат, 1982. – 328 с.
17. Замятин Д.Н. Культура и пространство: моделирование географических образов / Д.Н. Замятин. – М. : Знак, 2006. – 488 с.
18. Карповець М.В. Місто як світ людського буття: філософсько-антропологічний аналіз : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.04 / М.В. Карповець ; Києво-Могилянська академія. – К., 2013. – 224 с.
19. Субботина Т.В. Локус, топос, урбоним, микротопоним: к вопросу о содержании пространственных понятий / Т.В. Субботина // Вестник ЧГУ. Серия «Филология. Искусствоведение». – 2011. – Вып. 57. – № 24. – С. 111–113.
20. Гольдин П.З. Топонимика, локус и топос малых улиц в парадигме семиотики / П.З. Гольдин // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Серия «Вопросы теории и практики». – Тамбов : Грамота, 2012. – Вып. 11. – Ч. 2. – С. 66–69.
21. Булгакова А.А. Топос Мир в художественном и mass-media тексте / А.А. Булгакова // Чтение: рецепция и интерпретация : сб. науч. стат. : в 2 ч. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – Ч. 2. – 2011. – С. 206–213.
22. Вихор І. Дискурс міста в українській поезії кінця ХІХ – першої половини ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.06 / І.В. Вихор ; ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2011. – 20 с.
23. Калиняк М. Урбаністична топоніміка Франкової прози: трансформація реального топосу в художній / М. Калиняк // Українське літературознавство. – 2014. – Вип. 78. – С. 69–76.
24. Шаф О.В. Топос міста в поезії Сергія Жадана як маскулінізація світу / О.В. Шаф // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія «Лінгвістика і літературознавство». – Бердянськ : БДПУ, 2010. – Вип. 23. – Ч. 2. – С. 411–417.
25. Лисенко І.М. Поетика драматургії Миколи Куліша 1927–1932 років : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 / І.М. Лисенко ; ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2006. – 19 с.
26. Саяпіна Т.В. Міфопоетика творчості М.М. Коцюбинського : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 / Т.В. Саяпіна ; Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 2000. – 19 с.
27. Харлан О.Д. Топос Аркадії в українській і польській прозі міжвоєнного двадцятиліття / О.Д. Харлан // Актуальні проблеми іноземної філології. Серія «Лінгвістика і літературознавство». – Бердянськ : БДПУ, 2010. – Вип. 5. – Ч. 2. – С. 42–48.
28. Назарець В.М. Топос міста в поезії Бертольда Брехта / В.М. Назарець // Вісник ЖДУ імені І. Франка. – 2013. – Вип. 4. – С. 164–167.
29. Ловчинский Н.А. Образы пространства в современной русской постмодернистской поэзии : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 / Н.А. Ловчинский. – Волгоград, 2010. – 208 с.
30. Анциферов Н.П. Душа Петербурга. Петербург Достоевского. Петербург Пушкина / Н.П. Анциферов. – СПб. : Лениздат, 1991. – 335 с.
31. Анциферов Н.П. Пути изучения города как социального организма / Н.П. Анциферов. – Ленинград : Сеятель, 1926. – 151 с.
32. Анциферов Н.П. Быль и миф Петербурга / Н.П. Анциферов // Анциферов Н.П. Душа Петербурга. Петербург Достоевского. Быль и миф Петербурга / Н.П. Анциферов. – М. : Книга, 1991. – С. 9–89.
33. Беньямин В. Берлинская хроника / В. Беньямин // Павлов Е. Шок памяти. Автобиографическая поэтика Вальтера Беньямина и Осипа Мандельштама / Е. Павлов. – М. : Новое литературное обозрение, 2005. – С. 166–208.
34. Лотман Ю.М. Об искусстве / Ю.М. Лотман. – СПб. : Искусство – СПб, 1998. – 704 с.
35. Успенский Б.А. Отзвуки концепции «Москва – третий Рим» в идеологии Петра Первого / Ю.М. Лотман, Б.А. Успенский // Успенский Б.А. Избранные труды / Б.А. Успенский. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – Т. 1. – 1996. – С. 124–141.
36. Лотман Ю.М. Символика Петербурга / Ю.М. Лотман // Лотман Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. – СПб. : Искусство – СПб, 2000. – 704 с.
37. Город и время [Беседа с Ю.М. Лотманом] // Метафизика Петербурга: Петербургские чтения по теории, истории и философии культуры / Филос.-культ. исслед. центр «Эйдос» (С. Петерб. союз ученых) ; глав. ред. Л. Морева. – СПб., 1993. – Вип. 1. – С. 84–92.
38. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики / М.М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 504 с.
39. Лотман Ю.М. Избранные статьи : в 3 т. / Ю.М. Лотман. – Таллин : Александра, 1992. – Т. 1 : Статьи по семиотике и типологии культуры. – 1992. – 478 с.
40. Топоров В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: исследования в области мифопоэтического / В.Н. Топоров. – М. : Прогресс. Культура, 1995. – 624 с.
41. Прокофьева В. Категория пространство в художественном преломлении: локусы и топосы / В. Прокофьева // Вестник ОГПУ. – 2005. – № 11. – С. 87–94.
42. Штейнбук Ф. Прологомени до студій тілесної топосфери / Ф. Штейнбук // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький : ПХ ДПУ, 2014. – Вип. 18. – С. 286–294.
43. Булгакова А.А. Топика в литературном процессе : [пособие] / А.А. Булгакова. – Гродно : ГрГУ, 2008. – 107 с.
44. Демська-Будзуляк Л.М. Топос міста та літературний контекст раннього модернізму / Л.М. Демська-Будзуляк // Наукові праці ЧДУ ім. Петра Могили. Серія «Філологія». – Миколаїв, 2009. – Т. 118. – Вип. 105. – С. 11–16.
45. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів : у 6 т. / Т. Шевченко ; редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2001–2004. – Т. 4 : Повісті. – 2003. – 600 с.
46. Бердяев Н.А. Самопознание (опыт философской автобиографии) / Н. Бердяев. – М. : Международные отношения, 1990. – 336 с.
47. Левицький В. Наснага та моторошність «іного краю»: урбанізм у літературних творах Тараса Шевченка / В. Левицький // Слово і час. – 2015. – № 3. – С. 28–36.

Боклах Д. Ю. Генезис рецепции топоса города в философии и литературоведении

Аннотация. В статье раскрываются особенности научно-критического восприятия понятия топоса города в философии и литературоведении, анализируется специфика воспроизведения эпического топоса города сквозь призму прозы Т. Шевченко.

Ключевые слова: топос, топос города, географическое пространство, время и пространство.

Boklakh D. Genesis of city topos reception in philosophy and literary criticism

Summary. The features of research and critical perception of the city topos in philosophy and literary criticism are covered in this article. Playback features of city topos via T. Shevchenko's prose are also analyzed.

Key words: topos, city topos, geographical space, time and space.